

İmam-ı Gazali Hazretlerinin, fetret ehli ve benzerlerinin durumlarıyla ilgili görüşler hangi kitabında geçmektedir?

Bu bilgiler İmam-ı Gazali'ye ait "*Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka*"nın "*İslâm'da Müsamaha*" adıyla Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilen eserin altmış ve altmış birinci sayfalarında geçiyor.

- İslam'dan haberi olmayanların durumu nedir? İslam'dan haberi olmamak ne demektir?

Evvelâ şu hakikati hatırlatmakla mevzuya başlamakta fayda mülâhaza ediyoruz. *Hesap sormak, siğaya çekmek, ancak Allahü Azimüşşân'ın hakkıdır. Mahlûkatın O'na sual ve hesap sormaya hakkı yoktur.*

Umum mülkün yegane sahibi, tek hâkimi Allahü Azimüşşân'dır. O Sultan-ı Ezel ve Ebed kendi mülkünde elbette dilediği gibi tasarruf eder. Amma O Âdil-i Hakîm ve Rahîm-i Mutlak'ın bütün tasarrufat-ı hakîmane, rahîmâne ve âdilânedir. Hiç kimse O'nun mahlûkatına O'ndan başka şefkatli ve merhametli olamaz. Yukarıdaki soruyu soranların görünüşte acıdıkları, gerçekte ise kendi günahlarına özür olarak ileri sürmek istedikleri o şahıs, Cenâb-ı Hak'ın kuludur. Bizimle ilgisi sadece insaniyet cihetiyledir. Onu, ana rahminde bir damla su halinden rahmet ve inâyetiyle insan şekline getiren, ona akıl ihsan eden ve dünyadan faydalanabilmesi için gerekli bütün maddi ve manevî cihazlarla teçhiz eden Allahü Azimüşşân'dır. Öyle ise, o adama karşı hiç kimse onun Rahîm olan yaratıcısından daha şefkatli olamaz.

Kader ve adaletle ilgili meselelerin tetkikinde, bu hakikatin gözden uzak tutulmaması gerekir. Her bir insanın, bu âlemde içinde bulunduğu farklı hayat şartları, fert, aile ve akraba dairelerinde karşılaştığı ayrı ayrı mes'eleleri, maişet (geçim) noktasındaki değişik problemleri ve nihayet içinde bulunduğu memleketin kendisine has içtimaî yapısıyla ayrı bir dünyası vardır. Hikmetlerini hakkıyla bilemediğimiz, fakat âdil olduğundan da şüphe etmediğimiz bu İlâhî taksimatın neticeleri ahirette, yüce adalet gününde sergilenecek, Zilzâl Sûresi'nde de beyân buyurulduğu gibi zerre kadar hayır ve zerre kadar şerrin hesabı orada görülecektir.

Bu dünyada faydalı sanılan birçok hâller, orada mes'uliyetinin ağırlığı ile kulun büyük bir yükü olurken, zahmet ve meşakkat olarak görünen nice hâdiseler -sabretmek şartıyla- orada günahların affına vesile olacaktır.

Haşir meydanı, hayvanların bile gerek insanlardan ve gerekse birbirilerinden olan haklarının alınacağı, hattâ bir kâfirin Müslümanda olan hakkının dahi hesaba katılacağı bir yüce adalet divânı olarak insanları beklemektedir. Hayvanların

---

birbirinde olan küçük haklarını bile, mahiyetini bilemediğimiz hassas bir teraziyle tartan O Âdil-i Mutlak, elbette ki insanları da o mutlak adaletiyle muhakeme edecektir.

Bir kısım insanların, Kader ve İlâhî adalet noktasındaki vesveseleri, işte bu adalet gününü düşünmemekten ileri gelmektedir. O günü düşünmeden, bir cihette yolun ortası olan bu dünyada, İlâhî adaletin kulların imtihan şartlarındaki tecellisini lâyıkiyla anlamamız, elbette imkânsızdır.

Zerre kadar şerrin dikkate alınacağı o adalet gününde, İlâhî adaletle iftira edenlerin de hesaba çekileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Anlaşılmayan mes'elelere itiraz etmek yerine, merakla eğilmek ve öğrenmek akıl ve hikmetin muktezasıdır. Hem bir nev'i ibâdettir. Mesela tıp ilmi, Hakîm-i Ezelî'nin insan vücûdunda hiçbir şeyi hikmetsiz ve faydasız yaratmadığına inanmanın neticesi olarak, herbir azanın, kemiğin, sinirin, bezin vaziyetini araştırmış, bulmuş ve bugünkü seviyesine ulaştırmıştır. Bir doktor, neye yaradığını bilemediği bir azayı faydasız kabul etse, cehaletini ilân etmiş olur. Onun anlamaması o azanın faydasızlığına delil olamaz. Aynen öyle de, Âdil-i Mutlak olan Allah'ın adaletine iman eden bir kimse de, her hâdisede İlâhî adaletin tecellî ettiğine imân ile mükelleftir. Hatırına gelen suallerin cevabını bu anlayış içerisinde aramalıdır.

Cenâb-ı Hakk, Kur'an-ı Kerîm'inde:

“Allah, kişiye ancak gücünün yeteceği kadar teklif eder...” (Bakara, 2/286.)

buyurmakla, kullarına çekemeyecekleri yükleri teklif etmediğini açıkça bildirmektedir. İnsanın bedeninin takat getiremeyeceği veya mal varlığının kâfi gelmeyeceği yükler olduğu gibi, aklının da tek başına erişemeyeceği hakikatler vardır. Bunların hepsi, kullara çekemeyecekleri yüklerin yüklenmediği hakikati içerisindedir. Konuyu bazı misâllerle açıklayalım:

- Ayakta duramayacak kadar hasta olan bir kimse, namazını oturarak kılar.
- Oturamayacak ve kıyılamayacak durumda bulunan bir hastanın ise namazı te'hire kalır.
- Ramazan'da unutarak yemek yiyen kimsenin orucu bozulmaz.
- Kendisine zorla haram bir şey yedirilen kimse mes'ul olmaz.
- Fakir bir Müslümana hacca gitmek ve zekât vermek farz değildir.

Misâller çoğaltılabilir... Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın Âdil-i Mutlak olduğuna ve kullan için takat getiremeyecekleri yükler takdir etmediğine birer delildir.

Allah Teâlâ mutlak adaletiyle kullarının mesuliyetlerini bedenî ve malî durumlarıyla olduğu gibi, içinde bulundukları şartlarla, imân hakikatlerini kavrama ve İslâmî hükümlere vâkıf olabilme imkânlarıyla da sınırlandırmıştır. Yâni, Cenâb-ı Hak, kullarının akıllarına da kaldıramayacağı yükleri yüklememiştir. Şu hakikati de bilmek icab eder:

İnsanların bu dünyadaki asıl vazifeleri Cenâb-ı Hakk'a imân ve O'na itaat etmek olduğundan, en düşük seviyedeki akla dahi Hâlık-ı Kerîm'in varlığını idrâk etme kabiliyeti verilmiştir. Az bir akılla dünya işleri lâyıkıyla görülemediği halde, bu kâinatın bir yaratıcı olduğu bilinebilir. Diğer taraftan, bir eli olmadığına dünyevî işlerini bir derece aksattığı halde, aynı insan iki elini ve iki ayağını da kaybetse Allah'ı tanımasında, bilmesinde hiçbir noksanlık duymaz. Akılla bu kâinatın sultanını idrâk ettikten sonra, bedenî durumunun da müasadesi nisbetinde O'na karşı ibâdetini yapar.

Âdil-i Mutlak olan Allahü Azimüşşân her insana bu dünya imtihanını kazanacak kadar akıl ihsan etmiş, akıl hastaları ile sinn-i teklife ulaşmayan çocukları imtihandan muaf tutmuştur.

Bu izahlardan sonra, mevzuun fetva cihetine gelelim:

Mevzu, dünyanın ücra bir köşesinde veya esaret altındaki bir beldede dünyaya gelen bir insanın, bir islâm ülkesinde dünyaya gelen insanla nasıl bir tutulacağı, bu iki şahsın imtihan şartlarındaki adaletin nasıl izah edilebileceği idi. Önce şunu belirtelim: Yukarıda durumu anlatılan insan, Hanefîlerin itikattaki imamları olan Mâtürîdî'ye göre sadece kendisinin ve bu âlemin bir yaratıcısı olduğunu bilmekle mükelleftir. Diğer iman hakikatlerine ve İslâmî hükümlere akılla erişemeyeceği için, onlardan mes'ul değildir. Şâfiîlerin büyük çoğunluğunun itikattaki imamları olan İmam-ı Eş'arî'ye göre ise, böyle bir kimse Allah'a iman etmese de ehl-i necattır. Fakat, ilm-i kelâm âlimlerinin büyük çoğunluğu birinci görüşü benimsemişlerdir.

Merhum Ömer Nasuhî Bilmen'in bu mevzu ile ilgili açıklamalarını önce kendi ifadelerinden, daha sonra sadeleştirerek takdim edelim:

"Zaman-ı fetrette yaşayan ve kendilerine savt-ı nübüvvet vâsıl olmayan kimseler dahi Allahü Teâlâ Hazretleri'ne imân ile mükelleftirler. Çünkü, kuvve-i akliyeleri, fıtrat-ı selîmeleri kendilerini tevhide, ma'rifetullahâ sâiktir. Lâkin, bunlar şer'î ahkâm ile mükellef olmazlar. Zira, bu gibi hükümler Enbiyâ-ı İzam tarafından tebliğ olunmadıkça akıl ile idrâk olunamaz."

"Fetret, inkıta manasınadır. Bi'set-i enbiyânın inkıtaiyle vahy-i İlâhî'nin münkatı olduğu zamana denir. Hazret-i İsa ile Hâtem-ül Enbiyâ Hazretleri'nin

---

arasındaki zamana itlakı mâruftur. Böyle bir zamanda yaşayan insanlara ehl-i fetret tesmiye olunur. Bi'set-i Nebeviyye'den sonra dünyaya geldikleri halde, şâhik-i cebelde veya arzın meçhul bir kıtasında yaşadıkları için kendilerine savt-ı İslâm vâsıl olmayan eşhas dahi ehl-i fetret hükmündedir."

"Binaenaleyh bunlar bu cihetle mazur olduklarından namaz, oruç gibj şer'i ahkâm ile mükellef olmazlar. Ancak Allah Teâlâ'ya imanın bunlara farz olup olmaması hususunda ihtilâf vardır. Eş'arîye'ye göre mücerred akıl ve nazar ma'rifetullah da kâfi değildir. Herhalde Allah Teâlâ'ya imanın vücûbu şer'i şerif ile sabit olur. Ehl-i fetret adem-i imanından nâşi azab-ı nâra müstehak olmaz. Nitekim, "Biz bir kavme Resul göndermedikçe azab etmeyiz." (İsrâ Sûresi, 15) nass-ı Kur'anîsi de bunu nâtıktır. Fakat Mâtüridiyye Eimmesi derler ki: Allah Teâlâ'ya imân etmek fitrat muktezasıdır. Herkes aklen tevhid-i Bârî'nin hüsnünü idrâk edebilir..."

Bir insan nerede ve hangi zamanda bulunursa bulunsun, daima nazar-ı intibahına çarpan binlerce hilkat bediâlarını görür dururken, bunların azîm mübdiinin vücuduna aklen istidlal edememesi tecviz olunamaz... Âyet-i celîleyle nefyolunan azabtan maksad ise dünya azabıdır, âhiret azabı değildir. Yahut bu âyet-i kerîmenin nâtık olduğu adem-i tazip, idrâki mümkün olmayan ahlâk-ı şer'iyyenin adem-i icrası haline aittir. Yoksa, aklen tahsili mümkün olan ma'rifetullahın terkine şâmil değildir. Binaenaleyh ma'rifetullah hususunda hiçbir âkil mazur olamaz."

"Bazı ulemâya göre ehl-i fetret üç kısımdır: Birincisi, zaman-ı fetrette yaşadıkları halde akıl ve nazarlarıyla vahdaniyet-i İlâhiyeyi tasdik edenlerdir, bunlar ehl-i cennettir. İkincisi, Cenâb-ı Allah'a şerik ittihaz edenlerdir, bunlar da ehl-i nârdır. Üçüncüsü, gaflet üzere olup fikr-i Ulûhiyetten zahil bulunanlardır. İşte ihtilâf bu kısım hakkındadır. "

Yukarıdaki ifâdelerin sadeleştirilmiş şekli:

"Fetret zamanında yaşayan ve kendilerine peygamber sesi ulaşmayan kimseler dahi, Cenâb-ı Hakk'a iman etmekle mükelleftir. Çünkü, akıllan, bozulmamış fitratları kendilerini Allah'ı bilmeye ve birliğine inanmaya götürür. Fakat, bunlar diğer din hükümlerinden mes'ul değildirler. Çünkü, bu gibi hükümler, peygamberler tarafından tebliğ edilmedikçe akılla anlaşılabilir."

"Fetret, kesilme manasınadır, peygamberlerin gönderilmesine ara verilerek,

---

İlâhî vahyin kesildiği zamana denir. Bilhassa Hz. İsa (as) ile son Peygamber Hz. Muhammed (sav) arasında geçen zaman için kullanılır. Böyle bir zamanın insanlarına fetret devrinde yaşayan kimseler denilir."

"Peygamberimizin, peygamber olarak gönderilmesinden sonra, dünyaya geldikleri halde, yalnız olarak, dağ başında veya yeryüzünün bilinmeyen bir yerinde yaşadıkları için kendilerine İslâm'ın sesi ulaşmayan Huluslar dahi, fetret zamanında yaşamış insanlar hükmündedir."

"Dolayısıyla bunlar bu cihetle mazur sayıldıklarından namaz, oruç gibi dinî hükümlerle mükellef olmazlar. Ancak, Cenâb-ı Hakk'a iman etmenin bunlara farz olup olmaması hususunda ihtilâf vardır. Eş'ariye'ye göre sırf akıl ve fikir Allah'ı bilmede yeterli değildir. Herhalde Allah'a imanın vâcib olması, din ile sabit olur. Fetret devri insanları, imân etmemekten dolayı cehenneme konulmazlar. Nitekim,

"Biz bir kavme Resul göndermedikçe azab etmeyiz.",

âyeti de bunu ifâde etmektedir. Fakat Mâtürîdîye imamları derler ki: Cenâb-ı Hakk'a iman etmek yaratılış gereğidir. Herkes akıyla Allah'ın bir olduğunu anlayabilir... Bir insan nerede ve hangi zamanda bulunursa bulunsun, daima, uyanık fikrine çarpan, hikmet ve san'atla yaratılmış binlerce eserleri görüp dururken, bunların Yüce Yaraticısının varlığına akılla yol bulamaması caiz görülemez... Âyette, edilmeyeceği bildirilen azabtan maksat ise, dünya azabıdır, âhiret azabı değildir. Yahut, bu âyetin ifâde ettiği azab etmeme durumu; anlaşılması mümkün olmayan din hükümlerinin yerine getirilmemesi haline aittir. Yoksa, akılla öğrenilmesi mümkün olan Allah'ı bilmenin terki mânâsına gelmez."

"Bundan dolayı, Allah'ı bilme hususunda hiçbir akıllı kimse mazur sayılmaz. Bazı âlimlere göre, fetret devri insanları üç kısımdır: Birincisi, fetret zamanında yaşadıkları halde, akıl ve fikirleriyle Allah'ın birliğini kabul edenlerdir. Bunlar cennetlidir. İkincisi, Cenâb-ı Allah'a ortak koşanlardır; bunlar da cehennemlidir. Üçüncüsü, gaflet üzerine olup, Ulûhiyet fikrini ihmal ederek hiç düşünmeyenlerdir. İşte ihtilâf bu kısım hakkındadır."

Ehl-i fetret hakkında Üstad Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurmaktadır:

"Ehl-i fetret, ehl-i necattırlar. Bil'ittifak, teferruattaki hattatlarından muahezeleri yoktur. İmam-ı Şafîî ve İmam-ı Eş'arî'ce, küfre de girse, usul-ü imanîde bulunmazsa, yine ehl-i necattır. Çünkü teklif-i İlâhî, irsal ile olur. Ve irsal dahi, ittila ile teklif takarrür eder. Madem gaflet ve mürur-u zaman, enbiyâ-yı salifenin dinlerini setretmiş, o ehl-i fetret zamanına hüccet olamaz.

İtaat etse sevap görür, etmezse azab görmez. Çünkü mahfî kaldığı için hüccet olamaz." (*Bediüzzaman Said Nursî, Mektûbat, s. 385*)

Bu ifâdeleri sadeleştirerek izah etmeye çalışalım:

"Ehl-i fetretin, dinin teferruatındaki hatalarından dolayı ceza görmeyeceklerinde bütün âlimler fikir birliği içindedir. Hattâ İmam-ı Şafî ve İmam-ı Eş'ari'ye göre, bunlar iman etmeyip küfre girse, ondan dahi mes'ul olmazlar. Çünkü, mes'uliyet ancak peygamber gönderilmesi ile tahakkuk eder. Ayrıca peygamber gönderilmiş bulunduğu ve peygamberin vazifesinin mahiyetinin de bilinmiş olması gerekir ki, mes'uliyet bahis mevzuu olabilsin. Eğer peygamberlerin irşâdlan, zamanın geçmesi ve gaflet gibi sebeplerden dolayı gizli kalır da anlaşılmazsa, bunlara vâkîf olamayanlar ehl-i fetret sayılırlar ve azab görmezler."

Burada bir soru akla gelebilir:

- Peygamber (sav)'in ismini ve vazifesini işiten, ancak bundan menfi (olumsuz) şekilde haberdar edilen kimselerin durumu ne olacaktır?

Bu soruya cevap olarak, İmam-ı Gazali Hazretleri'nin aşağıdaki tasnifine göz atalım, Bu tasnifinde İmam-ı Gazâlî Hazretleri o zamanda yaşayan Hristiyanların ve henüz Müslüman olmamış bulunan Türklerin durumunu ele almakta ve şöyle buyurmaktadır:

"İnancıma göre, inşaallah Allah Teâlâ, zamanımızdaki Rum, Hristiyan ve Türklerin pek çoğunu da Rahmet-i İlâhiye şümulüne alacaktır. Bunlardan maksadım, uzak memleketlerde yaşayan ve kendilerine İslâm'ın daveti ulaşmayan Rum ve Türklerdir. Bunlar üç kısımdır:

a. Hazret-i Muhammed'in (sav) ismini hiç duymamış olanlar.

b. Hz. Peygamber (sav)'in ismini, sıfatlarını ve gösterdiği mu'cizeleri duymuş olanlar. Bunlar İslâm memleketlerine komşu olan yerlerde veya Müslümanlar arasında yaşayan kimselerdir, kâfir ve mühlidlerdir.

c. Bu iki derece arasında bulunan gruptur. Hz. Peygamber (sav)'in ismini duymuşlarsa da vasıf ve hususiyetlerini duymamışlardır. Daha doğrusu bunlar Hz. Peygamber (sav)'i tâ küçüklüklerinden beri "İsmi Muhammed olan -hâşâ!- yalancının biri peygamberlik iddiasında bulunmuştur." şeklinde

tanımışlardır. Tıpkı bizim çocuklarımızın Adı el-Mukaffa' olan yalancının biri Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğini iddia etmiş ve yalancı olarak peygamberliği ile meydan okumuştur sözünü duymaları gibi. Kanaatime göre bunların durumu birinci grubda olanların durumu gibidir. Çünkü bunlar Hz. Peygamber (asv)'in ismini, haiz bulunduğu vasıfların zıdlarıyla birlikte duymuşlardır. Bu ise hakikati araştırmak için insanı düşünmeye ve araştırmaya sevk etmez." [*İmam-ı Gazali, İslâm'da Müsamaha (Tercüme: Süleyman Uludağ), s. 60-61.*]

Bugün gerek Hristiyan âleminde ve gerekse demir perde ülkelerinde İmam-ı Gazali Hazretleri'nin tasnifindeki üçüncü gruba giren insanlara rastlamak mümkündür. Hristiyan âleminde ücra bir köşede içtimaî hayattan uzak ve Din-i Hakk'ı bulma imkânından mahrum birçok insanlar bulunduğu gibi, demir perde gerisinde esaret kamplarında hür dünyanın varlığından bile habersiz nice mazlumlar vardır. Bunların içinde buldukları hayat şartları ve imkânları ile din-i Hak olan İslâm dinini bulmalarının zorluğu meydandadır. Hikmeti nihayetsiz ve rahmeti her şeyi ihata eden Allahü Azimüşşân'ın bu gibi kimselere muamelesi, elbette içinde buldukları şartlarla mütenasip (orantılı) olacaktır.

Şurası da herkesin malûmudur ki, bir rejimin perdesi arkasında ulûhiyeti inkâr maksadıyla mutlak inanca, hususan İslâm dinine karşı dессasâne faaliyet gösteren ifsat komitelerinin mes'uliyetleri, gafil ve mazlumlarla elbette bir olamaz.

Bu mevzu ile alâkalı olarak mazlum Hristiyanlar hakkında Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri'nin şu ifâdelerini nakletmekte fayda görüyoruz:

"Âhir zamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammedi'ye (S.A.V.) bir lâkaydlık perdesi gelmiş. Ve madem âhîrzamanda Hazret-i İsa'nın (A.S.) din-i hakikisi hükmedecek, İslâmiyet'le omuz omuza gelecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa'ya (A.S.) mensup Hristiyanların mazlumları, çektikleri felâketler, onlar hakkında bir nev'i şehadet (şehitlik) denilebilir. Hususan ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakir ve zayıflar, müstebit büyük zâlimlerin cebir ve şiddetleri altında musibet çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin dalâletinden ve küfründen gelen günahlara keffâret olmakla beraber, yüz derece onlara kârdır, diye hakikatten haber aldım... Eğer o felâketi çekenler, mazlumların imdadına koşanlar ve istirahat-i beşeriye için ve esasat-ı diniyeyi ve mukaddesât-ı semâviyeyi ve hukuk-u insaniyeyi muhafaza için mücadele edenler ise, elbette o fedakârlığın manevî ve uhrevî (ahirete ait) neticesi o kadar büyüktür ki, o musibeti onlar hakkında medâr-ı şeref yapar, sevdirir. " (*Bediüzzaman Said Nursî, Kastamonu Lahikası, s. 103.*)

Yukarıdaki ifâdeler, Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu husustaki görüşlerinin hülâsası mahiyetindedir. Bu sebeble yukarıda takdim edilen açıklamaları kâfi bularak diğer kaynaklardan nakiller yapmadık. Konu ile ilgili geniş bilgi isteyenler diğer kelâm kitaplarına, bilhassa Abdurrahman Cezerî'nin "*Mezâhib-i Erbaa*" adlı eseriyle, Aliyyü'l-Karî'nin "*Şerhu'l-Emâli ve Şerh alel-Fıkhî'l-Ekber*" adlı eserlerine bakabilirler.

Şimdi de mezkûr سوالin diğer bir yönü üzerinde kısaca duralım:

İslâmiyet'te, bir İslâm beldesinde dünyaya gelen kimsenin mutlaka cennet ehli olacağına dair bir hüküm yoktur. İslâm tarihini tetkik edenler bilirler ki, Asr-ı Saâdet'te Hazret-i Resulullah'ın (S.A.V.) kapı komşusu olan Yahudiler Müslümanlığı kabul etmemiş ve hayatlarını Yahudi olarak sürdürmüşlerdir. İslâmiyet, Resulullah'ın (S.A.V.) devrinde en canlı devrini yaşamış olmasına rağmen, o gün Mekke'de yine müşrikler ve kâfirler vardı. *Eğer Mekke'de doğan bir insanın Müslüman olması gerekseydi, Ebû Cehil'in, Hazret-i Resulullah'ın (S.A.V.) öz amcası Ebû Leheb'in de Müslüman olması icab ederdi.*

Bilindiği gibi, Hz. İbrahim (A.S)'in babası Nemrud'un putçusuydu ve inkarcılardandı. Lût Aleyhisselâm'ın karısı, Nuh Aleyhisselâm'ın ise hem karısı, hem oğlu imân etmedi. Diğer taraftan. Firavun, Allah'ı inkâr edip ulûhiyet dâva ederken, Hz. Musa (A.S.) onun sarayında, hattâ onun kucağında yetişti. Firavun'un karısı da Allah'a inanan bir kimseydi.

Demek ki, Rabbini arayan ve O'na yönelen bir kul, Firavun kucağında bile olsa hidâyet nuruna kavuşur. Eğer bir kul hakka karşı kör olsa, peygamber oğlu veya peygamber babası olması dahi onu felâketten kurtaramaz. Bugün de İslâm memleketlerinde binlerce camiler, minareler, ezanlar, İslâmî örf ve âdetler, hattâ mezar taşları İslâm'ı telkin ederken, anlatırken hâlâ İslâm'dan uzak ve Allah'tan gafil nice insanlar yok mudur?